

Dr. sc. Indira Meškić

MUZIČKI DJELATNICI U MUZIČKOM ŽIVOTU U ZENICI POSILIJE II SVJETSKOG RATA (1945 – 1955)

Sažetak

Osnovna muzička škola u Zenici je formirana 1948. godine zahvaljujući Gradskom komitetu KPJ i Faji Ibrulju, kao i muzičarima entuzijastima iz KUD «Iskra». Prvi direktor je bio Radovan Pejić i postojale su sljedeće sekcije: klavir, violina i duvački orkestar, dok su prvi nastavnici bili: Radovan Pejić, Natalija Vaclav, Thea Vučak, dr. Ivo G)hey. Tokom razdoblja od 1955. do 1977. godine, a zahvaljujući velikom naporu muzičkih radnika iz Osnovne muzičke škole, pored škola u Sarajevo i Mostaru, osnovane su još četiri srednje muzičke škole. To su škole u: Banjoj Luci (1956), Tuzli (1957), Bihaću (1971) i Zenici (1977). Novoosnovane srednje muzičke škole su imale sljedeća odjeljenja: nastavnička i teoretska, solo pjevanje, klavir, violina, duvački orkestar (u Banja Luci); nastavnička sekcija (teorija i pedagogija, klavir, duvački orkestar – truba, trombon, rog, flauta, oboa, odjeljenje nacionalnih instrumenata (u Tuzli); nastavnički smjer (u Bihaću); klavir, klarinet, truba, faluta, gitara, harmonika i opšti smjer (nastavnički i teoretski) u Zenici. U ovoj dekadi novoosnovane muzičke škole su većinom radile na konsolidaciji svoga rada, jer je većina nailazila na početne poteškoće u svom radu, a posebno u oblasti prostora i osoblja. Nakon konsolidacije rad ovih škola se razvijao u uskoj vezi sa kulturno-umjetničkim društvima koja su u pojedinim slučajevima obezbjeđivala smještaj za neke od muzičkih škola u kasnijem periodu zbog nedostatka prostora. Važno je naglasiti da su muzički radnici veoma rijetko bili fokusirani samo na jednu školu, kulturno-umjetničko društvo ili instituciju, već su radili u različitim gradovima i na različitim aspektima muzičke umjetnosti.

Ključne riječi: muzička djelatnost, muzičko školstvo, muzički pedagozi, kulturno-umjetnička društva, muzička djelatnost u Narodnom pozorištu Zenica

MUSIC PEDAGOGIST AND THEIR POSITION IN THE DEVELOPMENT OF MUSIC IN ZENICA AFTER THE SECOND WORLD WAR (1945 – 1955)

Summary

Primary Music School in Zenica has been formed in 1948 thanks to the Town Committee of KPJ and Fajo Ibrulj as well as music enthusiasts of KUD «Iskra». First Director was Radovan Pejić, sections: piano, violin and wind band and first teachers: Radovan Pejić, Natalija Vaclav, Thea Vučak, dr. Ivo G(h)ey. During the period from 1955 to 1977, thanks to the great effort of musical workers from Primary Musical Schools, total of 4 more Secondary Schools – in addition to the schools in Sarajevo and Mostar have been established. Those were the schools in: Banja Luka (1956), Tuzla (1957), Bihać (1971) and Zenica (1977). The newly founded secondary music schools had the following sections: teaching and theory section, solo singing, piano, violin, wind band (in Banja Luka). Teaching (theory and pedagogy) section, piano, wind band – trumpet, trombone, horn, flute, oboe, national instruments department (in Tuzla), teaching and theory section (in Bihać), piano, clarinet, trumpet, flute, guitar, accordion and general course (teaching and theory) in Zenica. In this decade, the newly founded music schools have mainly consolidated their work, whereas most of them faced initial difficulties in their work, primarily in terms of space and staff. After consolidation has been completed, its work has been further developed in close liaison with arts and culture societies which, in some cases, have accommodated some of the music schools due to lack of space of the latter. It is important to emphasize that music workers have rarely been focused on one school, cultural institution or arts and culture society, instead they performed their work in various cities as well in various aspects of music work.

Key words: *Musical activity, Musical education, Music pedagogist, art and culture societies, music activity, National Theater in Zenica*

Osnivanje muzičkih školskih institucija - opće prilike

Znatan broj osnovanih muzičkih škola svoj rad i egzistiranje započelo je u krajnje nepovoljnim kadrovskim, materijalnim i prostornim uslovima, ali se krajnji cilj osnivanja muzičkih škola, već njihovim činom osnivanja, počinjao ostvarivati: stvoreni su uslovi da se velikom broju djece pruži mogućnost školovanja u muzičkoj školi i na taj način, u novim uslovima i okolnostima, počne povećavati broj amaterskih i profesionalnih muzičkih djelatnika u BiH. Tokom vremena škole su se stabilizovale, ojačale i kadrovski i materijalno, nalazeći svoje mjesto ne samo u sistemu osnovnog i srednjeg školstva, nego i u kulturnom životu grada i regije u kojoj djeluju.

Možemo sa sigurnošću reći da postojanje muzičkih školskih institucija nije «condicio sine qua non» (uslov bez koga se ne može) da bi određena sredina imala muzički život i muzičke djelatnike, ali je svakako pogodnost ili bar pretpostavka razvoja i kvaliteta muzičke djelatnosti svake sredine. O ovom odnosu muzičkog profesionalizma i amaterizma, odnosno muzičke djelatnosti i muzičkog života uopćeno i muzičke škole / muzičkog obrazovanja možemo progovoriti u kontekstu simbolike - staviti u odnos ritma i melodije: ritam / muzički život je onaj koji pokreće melodiju / muzičke škole, a melodija je onaj elemenat koji daje sadržinu / u ovoj korelaciji i kvalitet, ritmu.

Niže / osnovne muzičke škole u periodu poslije II svjetskog rata osnovane su u slijedećim gradovima: Sarajevo, Banja Luka, Mostar, Zenica, Tuzla, Bihać, Bijeljina, Brčko, Doboj, Prijedor, Travnik, Trebinje, Visoko, Zvornik, Derventa, Vogošća, Pucarevo, Bugojno, Stolac, Maglaj, Lištica, Goražde, Ilidža, Jajce, Velika Kladuša, Bileća, Gračanica, Sanski Most, Fojnica, Bosanski Brod, Foča, Prnjavor, Gradačac, Konjic, Livno, Jablanica i Bosanski Novi.

Uz okolnosti i uslove u kojima je došlo do osnivanja i širenja mreže muzičkog školstva i muzičkih kulturnih institucija u Bosni i Hercegovini od izuzetne je važnosti navesti i najznačajnija imena *muzičkih djelatnika*:

- *muzičkih pedagoga*: muzičara po profesiji i muzičara amatera (obrazovanih ili samoukih, koji su svojim djelovanjem inicirali muzička društva, stvarali muzičku tradiciju i odgajali muzički kadar);
- *kompozitora*: onih koji su rođeni i djelovali u BiH, onih koji

su završili obrazovanje u BiH i svoju djelatnost nastavili van naših prostora, te stranih državljana (muzičara), koji su obilježili pojedine periode bosansko - hercegovačke muzičke kulturne tradicije;

- *kulturnih djelatnika*: onih koji su, bez obzira na svoju profesiju, stvarali uslove za kulturno i muzičko djelovanje u svojim sredinama.

U periodu neposredno poslije završetka II svjetskog rata počela je sa radom prva *srednja muzička škola* u Bosni i Hercegovini i to u Sarajevu (1945), a zatim su se otvarale srednje škole u: Mostaru (1954), Banjoj Luci (1956), Tuzli (1957), Bihaću (1971) i Zenici (1977). *Muzička akademija*, kao najviši stupanj muzičkog školstva u Bosni i Hercegovini, otvorena je u Sarajevu (1955), a kao prva visokoškolska institucija u Bosni i Hercegovini otvorena je (u šk. 1945/46. g.) *Viša pedagoška škola* u Sarajevu.

Ono što je posebno važno za razvoj muzičkog školstva i muzičkog nastavnog kadra u BiH jeste da je, u šk. 1952/53. g., na Višoj pedagoškoj školi počela rad i *nastavna grupa muzika*, koja je bila izvoriste prvih muzički stručnih poslijeratnih kadrova u Bosni i Hercegovini.

Rad muzičkih djelatnika je vrlo često, i u kvalitativnom i kvantitativnom smislu, u nesrazmjeri sa prilikama i odnosom sredine spram razvoja kulturne djelatnosti, vjerovatno kao historijski biljeg ove djelatnosti, te je utoliko i značaj muzičkih djelatnika i rezultata njihovog rada veći.

Muzičko i opće školstvo i muzička djelatnost u BiH (1945-1955)

U periodu neposredno poslije završetka II svjetskog rata značajan je bio proces prilagođavanja škola društvenom razvoju putem izrade novih nastavnih planova i programa i u cilju podizanja obrazovnog nivoa u svim republikama: počinjale su sa radom pune osmorazredne osnovne škole, pune realne gimnazije (sa pet, šest i sedam razreda), učiteljske škole i tečajevi za učitelje, a izašao je i Zakon o osnivanju viših pedagoških škola. S obzirom na vrlo teško stanje u prosvjetnoj djelatnosti Bosne i Hercegovine, koje je uglavnom bilo rezultat promjena vlasti i uprava, te ratnih zbivanja, prioritet u otvaranju škola imale su kadrovske škole.

Situacija u ovoj djelatnosti bila je slijedeća: u školskoj 1944/45. g. u Bosni i Hercegovini bile su ukupno 684 osnovne škole, 1.288 nastavnika i 97.116 učenika, a radile su u i dvije srednje škole: u Trebinju i Prijedoru. ¹ Početkom juna 1945.g. počelo je s radom pet osmorazrednih škola, tri pune realne gimnazije (sa 7 razreda), 1 puna realna gimnazija (sa šest razreda), jedna puna realna gimnazija (sa pet razreda) i jedna niža gimnazija (sa 4 razreda), te je ukupno bilo: 12 realnih gimnazija sa 9.381 učenikom i 184 odjeljenja.

Tamo gdje nisu otvorene realne gimnazije radile su građanske škole i ukupno ih je bilo 7, sa ukupno 1.188 učenika. Otvorene su i tri učiteljske škole sa 332 učenika, a osnovani su i brojni tečajevi za učitelje.²

Osnovne škole su bile četverogodišnje, sa predmetom pjevanje u sva četiri razreda, po jedan čas sedmično.³ Horsko pjevanje se prakticiralo jednom sedmično, po dva školska časa.

U gimnazijama je pjevanje bilo zastupljeno u prvom i drugom razredu - po dva časa sedmično, od trećeg do sedmog - po jedan čas, a u osmom razredu ga nije bilo. Gimnazije su redovno imale horove, tamburaške orkestre, te dramske, literarne, recitatorske, folklorne i baletske sekcije.

U učiteljskim školama osnovni cilj muzičke nastave bio je da se učenici osposobe da predaju pjevanje u osnovnim i sedmogodišnjim školama i da aktivno i stručno djeluju na razvoj muzičke kulture stanovništva. Muzička nastava se odvijala u tri predmeta: *pjevanje sa teorijom* (u prvom razredu sa tri časa, a u drugom, trećem i četvrtom sa dva časa sedmično), *horsko pjevanje* (dva časa sedmično, u svim razredima) i *sviranje* na klaviru, violini ili harmonici, što se prakticiralo u ovisnosti od mogućnosti i interesa učenika.

U ovom periodu došlo je do osnivanja *osnovnih muzičkih škola* u svim većim gradovima Bosne i Hercegovine, koje su svojim radom znatno unapređivale i obogaćivale muzički i kulturni život sredine u kojoj su radile, te bile osnova za osnivanje srednjih muzičkih škola i

¹ U Trebinju je radila Gimnazija, koja je otvorena 11. oktobra 1921. g. kao Niža gimnazija, i u nastavnom planu za I razred imala je predmet *pjevanje* planirano sa 2 časa sedmično, a predavala ga je nastavnica Mara Vojnarević.

² *Spomenica Više pedagoške škole i Pedagoške akademije*, Sarajevo, 1945-1976, str.11.

³ Zadaci nastave su bili: razvijanje sluha i glasovnih sposobnosti, samostalno pjevanje, razvoj interesa i ljubavi prema muzici, te osnovna znanja iz teorije muzike u četvrtom razredu.

muzičke akademije, kao vrhunskog rezultata muzičkog obrazovnog rada ovih školskih institucija.

Da bi bilo moguće govoriti o muzičkom životu i muzičkom školstvu u Zenici, smatrali smo da je neminovno bilo napraviti kratku opću, kulturnu i muzičku historiju grada, a koja predstavlja osnovu / klicu iz koje su krenuli prvi izdanci muzičkog školstva i muzičke kulturne djelatnosti, koji su, kroz decenije rada, doveli do razgranatog stabla muzičkih djelatnosti, sa dubokim historijskim korijenjem.

Zenica - kratka historija grada

Prema do sada istraženim i utvrđenim podacima, današnje ime Zenica prvi put se spominje u jednom dokumentu Dubrovačke republike od 16. marta 1436. g.⁴ U srednjem vijeku se (u XIII i XIV stoljeću) spominju i naselja oko Zenice: Bilino Polje (1203), Klopče (1370), Broda (1370), a tokom XV stoljeća: Janjići (1404) i Zenica (1436).

U historijskim izvorima Zenica se spominje i pod nazivima: Sjenica, Bzenica, Ibzenica i sl. U srednjem vijeku su na ovom prostoru, tačnije po obodu Zeničke kotline, postojali utvrđeni gradovi, od kojih je najpoznatiji srednjovjekovni bosanski grad Vranduk. U literaturi se ovo područje, uz Travnik, spominje uz moguće pojašnjenje imena *Bosna*, kao izvedenice iz imena rimskog municipija Bistue Nova, a koji se obično smješta u okolinu Zenice ili Travnika. U spisima salonitanskih sabora (530, 533) navodi se Bistuenska biskupija, koja je dobila ime po tom municipiju.⁵

Ali područje na kojem je ovaj grad osnovan i na kojem se kroz stoljeća razvijao spominje se mnogo ranije, i to u periodu srednjovjekovne historije države Bosne i Hercegovine. Radi se o dokumentu *Bilinopoljska izjava*, koji nije samo dokument jednog vremena - srednjovjekovne bosanskohercegovačke historije, nego i svjedočanstvo viševjekovne prisutnosti Bošnjana na ovim prostorima. Bilino Polje je jedno od imena ovoga grada kroz historiju (u sadašnjosti predstavlja dio grada Zenice), dok je u XIII stoljeću, tačnije 1203. godine, ovaj naziv nosio dokument / isprava, koja je imala sve atribute tadašnje srednjovjekovne srednjeeuropske diplomatske isprave.⁶

⁴ Prema: *Fotomonografija Zenica*, str. 9.

⁵ Imamović, Mustafa, *Historija Bošnjaka*, str. 24.

⁶ Balta, Ivan: „Novovjekovna paleografsko - diplomatska analiza isprave iz

Tako *Bilinopoljska izjava* predstavlja dokument o dogovoru na Bilinom Polju, kojim je trebalo postići kompromis između Rimske crkve i Crkve bosanske (iako su i poslije toga krstjani ustrajavali na svojim vjeroučenjima, pa je Rimska crkva povela križarske ratove protiv Bosanskih krstjana, čiji je broj pripadnika naglo rastao). Ova isprava se odnosi, ustvari, na početak burnog razdoblja sukoba državne Katoličke crkve i rastućeg patarenstva »Crkve bosanske« u Bosni i Humu. Ovaj sabor na Bilinu Polju održan je u vrijeme Četvrtog križarskog rata (1202-1204.g.), a zboru na Bilinom Polju (Bolino Poili) 08. aprila 1203. g. prisustvovali su: izaslanici pape Inocencija III, Kulin ban („banus Culinus“), dubrovački nadbiskup Marin („Martinus archidiaconus Ragusii“) i istaknuti bosanski velikaši: Dragiša, Dragota, Ljubin, Pribiša, Radoš i Vladoš (koji su bili ujedno priori „Crkve bosanske“).

Kulturni spomenici iz srednjovjekovnog perioda su: *Ploča velikog sudije Gradiše* iz perioda pred kraj XII stoljeća pronađena u Podbrežju, *kasnoantička crkva* u Bilimišću, u koju se sahranjivalo sve do XII stoljeća, *spomen Dida bosanske crkve* u Janjićima (1404), toponime tipa *Crkvina*, *Klisa*, *Dvorovi* i sl.⁷ U periodu od XV do XVIII vijeka Zenica je bila naselje lokalnog značaja, jer nije bila na čuvenom turskom drumu (Sarajevo - Travnik - Jajce - Bihać). U periodu osmanske uprave bila je u sastavu Bosanskog sandžaka, i to kao njegova sjeverna granica, koja je uključivala nahije Lašvu i Brod (Zenicu), srednji tok rijeke Bosne i naselja: Vranduk, Maglaj i Tešanj. Sedamdesetih godina XVI stoljeća Zenica je imala 330 kuća / domaćinstava. Najznačajnija djelatnost ovog kraja, u to vrijeme, bila je poljoprivreda i proizvodnja i prerada ruda i metala, i to u Janjićima kod Zenice.

Od objekata iz tog perioda značajno mjesto zauzimaju: zgrada *Konak* sa kancelarijama kadije i kajmekama, te *Sultan - Ahmedova džamija* (ovaj naziv je dobila poslije 1710. g., a u narodu je poznata pod imenom *Čaršijska džamija*). Preko puta ove džamije u XVIII stoljeću je podignuta istoimena *Medresa*, a sredstva za finansiranje *Džamije* i *Medrese* zavještao je sultan Ahmed III (1703-1730).

Bilinog Polja“, rad sa Naučne konferencije: Osam stotina godina Bilinopoljske izjave, objavljen u *Zborniku radova* Pedagoškog fakulteta u Zenici, br. I, 2003, str.14.

⁷ Đedović, Rusmir: „Historijsko-geografski činioci izgleda župe Brod i teritorija Zenice i okolice u srednjem vijeku“, rad sa pomenute naučne konferencije, *Zbornik radova*, br. I, Zenica, 2003, str. 57.

Kao što je dolaskom Austro-Ugarske uprave Bosna i Hercegovina od pokrajine osmanlijskog Carstva, u koju su slabo prodirali elementi buržoaskih odnosa, pretvorena u područje poslovnih operacija modernog kapitalizma, tako su se te promjene reflektirale i na Zenicu, posebno u privrednom pogledu. Kraj koji je bio bogat ugljem, željeznom rudom i šumama, dobio je svoju *uskotračnu željezničku prugu* (1879), prvi *ugljeni rudokop* u Bosni i Hercegovini (1880), *Fabriku za proizvodnju ambalažnog papira* („Papirna“), koju je otvorio bečki kapitalista Eduard Musil (1885-1910), *Željezaru* (1892), *Centralni kazneni zavod* za Bosnu i Hercegovinu (građen 1886-1904).

Muzička djelatnost u općim školama

U XIX stoljeću otvorene su i prve škole u Zenici: Prva državna četverorazredna osnovna škola – „narodna škola“ (1885), koja je imala četiri razreda, a zatim su otvarane i konfesionalne škole: po jedna osnovna konfesionalna škola pri katoličkoj i pravoslavnoj crkvi, tri mekteba, medresa i ruždija (u okviru islamske konfesije), privatna viša djevojačka škola (za katoličku, pravoslavnu i jevrejsku konfesiju). Sultan-Ahmedova medresa u Zenici podignuta je ranije (u XVIII stoljeću), preko puta istoimene džamije.⁸ Među nastavnicima ove medrese bili su upravitelji i glavni muderisi iz, u Zenici poznate, porodice Serdarević.⁹

Prema nekim izvorima prva osnovna škola je otvorena 1880. g. i bila je za dječake, a druga osnovna škola – „ženska“ osnovana je 1910. godine. Iz pregleda škola, koji je dala Zemaljska vlada 1881. g., osnovna škola u Zenici je navedena kao opštinska škola, koju je subvencionirala vlada, a pored grupe opštinskih škola navedene su i grupe: gradskih škola i narodnih škola. Pri ovoj državnoj osnovnoj školi bilo je osnovano i posebno odjeljenje sa nastavnim njemačkim jezikom.

⁸ Prema Ćurić, Hajrudin: *Muslimansko školstvo u Bosni i Hercegovini do 1918*, Sarajevo, 1983, str. 99, za finansiranje ove medrese i džamije sultan Ahmed III zavještao je nekretnine velike vrijednosti, koje su se pred II svjetski rat sastojale od: 17 dućana, 6 stanova za izdavanje pod kiriju i 10 njiva, a godišnji prihod ovog vakufa iznosio je 1937. g. 80.000 dinara.

⁹ Medresa je prestala sa radom 1946. g, a njena djelatnost je obnovljena 05. novembra 1970. g.

Posebnu važnost za muzičku školsku djelatnost imala je osnovna škola pri samostanu „Klanateljica krvi Isusove“, koja je osnovana 01. septembra 1903. g., dolaskom 6 časnih sestara - učiteljica u Zenicu: Regine Asfalg, Terezije Ureh, Lucije Kulier, Petronile Mišić, Florijane Haps, Egidije Starešina, te Ide Heler, koja je bila domaćica. Odmah po osnivanju osnovne škole otvoreno je *Zabavište i Muzička škola*, sa odsjecima: *citra, violina, harmonika i klavir*.¹⁰

U periodu između dva rata (u šk.1927/28.g.) otvorena je Državna mješovita građanska škola zanatsko-industrijskog smjera (mješovitog tipa), u kojoj su nastavnici bili: Jovan Rajković, koji je predavao srpsko-hrvatski jezik, historiju, njemački jezik i račun, Milan Radumilo, koji je bio učitelj računa, geometrije, higijene i muške gimnastike i Gospava Stojanović, učiteljica učiteljske škole. Svi ovi nastavnici su, pored navedenih - stručnih predmeta, predavali i *pjevanje* i to po jedan čas sedmično, u I i II razredu.

Osim ove škole radila je i Privatna ženska građanska škola trgovačkog smjera („Katolička ženska građanska škola S.S. Dragocjene krvi“, sa pravom javnosti) u kojoj je pjevanje predavala Kulier S. M. Lucija (u šk. 1936/37. g.), te Stručna produžna škola rudarskog smjera pri Željezari. U ženskoj građanskoj školi predmet *pjevanje* je bio zastupljen sa po jednim časom sedmično, u sva četiri razreda. U nastavnom planu Stručne produžne škole rudarskog smjera nije bilo muzičkih predmeta. U ovom periodu je (1919-1926) muzički djelatnik (violinista) Štigl vodio *školu violine*, koju je pohađao i poznati pjevač društva „Dečanski“ Veljko Milošević.¹¹

U periodu II svjetskog rata (1941-1945) u Zenici je radila Državna opšta niža srednja škola. *Nastavu pjevanja* je u ovoj školi izvodio Stjepan Sagud.

Kulturna prošlost grada

Što se tiče kulturnog života Zenice on je u periodu Austro-Ugarske uprave bio karakterističan po tome što su muziku u ovaj grad „donijeli“ sa sobom radnici - stranci, od kojih su najbrojniji bili Česi i Austrijanci, koji su po struci uglavnom bili majstori, inženjeri i

¹⁰ Ovu osnovnu školu završile su i Natalija Vaclav i Ljuba Vaclav, te Ružica Kalušek, koje su poslije bile prve nastavnice Osnovne muzičke škole u Zenici, osnovane poslije II svjetskog rata.

¹¹ Jović, Boško: *Orkestarsko muziciranje u Zenici*, diplomski rad, Sarajevo, 2003.

poslovođe. Malo je bilo onih koji su imali fakultetsko obrazovanje, a malobrojni obrazovani „došljaci“ uglavnom su bili ljekari. U početku se stranim državljanima nije bilo lako uklopiti u novu sredinu, jer i nisu uvijek nailazili na dobrodošlicu od strane domaćeg stanovništva, prvenstveno zbog toga što su i oni na neki način za domicijelno stanovništvo predstavljali „tuđinsku vlast“.

Tako su Česi i Austrijanci muziku i muzičku djelatnost, koju su donijeli i na koju su bili naviknuti, njegovali unutar svojih grupacija. Česi su osnovali grupaciju „Češka obec“ i uglavnom su zajednički muzicirali povodom praznika. Austrijski doseljenici, čija se muzika zasnivala na tradiciji njemačke i srednjoevropske muzike, muzicirali su u tadašnjem Rudarskom domu.

Muslimansko stanovništvo, kao najbrojniji starosjedioci ovog područja, njegovalo je „svoju“ muziku - vokalne narodne lirske pjesme (koje još nisu dovoljno proučene niti je izdato cjelovito djelo sa ovom vrstom lirskih pjesama), uz instrumente: saz i bisernicu (na ovim instrumentima se sviralo kroz mahale, na prelima ili u muškim društvima i na teferičima).

Katoličko stanovništvo Zenice je, u okviru crkvenog obreda, slušalo horsku muziku uz orgulje i bio je to događaj od posebnog značaja, jer je muzika bila snažno sredstvo u funkciji religioznog doživljaja. U to vrijeme obrazovan je jedan salonski orkestar (obima štrajh ili salonskog orkestra), koji je na priredbama orkestrirao evropsku muziku.¹²

Pravoslavno stanovništvo je takođe, u okviru bogoslužjenja, muziku doživljavalo kao sredstvo religioznog doživljaja, a uključivali su se i u rad tri srpska društva, koja su u ovom periodu djelovala u Zenici: Srpsko pjevačko i tamburaško društvo „Stefan Dečanski“, SKPD „Prosvjeta“ i „Srpski soko“.

Zanimljivo je da su stranci u Zenici činili veliki postotak stanovništva (u nekim periodima i 17 %), a bili su to uglavnom: Nijemci, Česi, Slovenci, Jevreji, Mađari, Italijani, Rusini, Rumuni, Slovaci i Poljaci. Kao što smo ranije naveli za Čehe i Austrijance, tako i ove grupacije stranih državljana u početku nisu učestvovale u kulturnom životu grada zajedno i sa domaćim stanovništvom, nego su njegovali svoje kulturne navike, unutar svojih grupacija.

¹² Ove podatke smo dobili u razgovoru, obavljenom 28. novembra 1990. g., sa gospodinom Mensurom Serdarevićem, koji je bio vrstan poznavalac kulturnih prilika u Zenici u periodu prije II svjetskog rata, te aktivan učesnik i organizator kulturnog života Zenice poslije II svjetskog rata.

U periodu Austro-Ugarske uprave u Zenici je djelovalo ukupno 30 kulturno-prosvjetnih, socijalnih i humanih društava i institucija, koja su osnovana u periodu od 1898. do 1914. godine. Važno je napomenuti da su od nacionalnih društava djelovala: tri srpska nacionalna društva, šest hrvatskih nacionalnih društava, četiri muslimanska nacionalna društva, jedno jevrejsko i jedno češko nacionalno društvo.

Uoči prvog svjetskog rata (1914) djelovalo je 12 nacionalnih društava i 13 internacionalnih udruženja, dok je u periodu između dva svjetska rata u Zenici djelovalo 8 nacionalnih društava. Osim ovih društava djelovali su i: *limena glazba Rudarska glazba* (pri Rudniku), *limena glazba* (pri Vatrogasnom društvu), *tamburaški orkestar* (pri Radničkom domu) i *Muzičko instrumentalno društvo*.¹³

Veoma poznat i značajan muzički djelatnik iz ovog perioda bio je dr. Ivo Ghey (Gej), advokat po profesiji, muzički najobrazovaniji čovjek u to vrijeme u Zenici, koji je djelovao kao *dirigent* gotovo svih navedenih društava u Zenici.¹⁴ Zanimljiv je i podatak da je u periodu neposredno pred II svjetski rat (1932) u Zenici Jevrej Adolf Wajs, u tadašnjoj Ulici kralja Petra, imao knjižaru i papirnicu, u kojoj je prodavao i *muzikalije*.¹⁵

Uoči početka drugog svjetskog rata (1938) formirano je nenacionalno kulturno-umjetničko društvo, u kojem su članovi bili pripadnici različitih konfesija i nacija. Društvo je imalo: literarnu sekciju, koju je vodio Neđo Radić, muzičku, koju je vodio Ibrahim Perviz, dramsku, koju je vodio Derviš Imamović, te tamburaški orkestar. Društvo je djelovalo sve do početka 1941. godine.¹⁶

¹³ Na jednom plakatu, koji je oglašavao da Uprava „Fonda za pomaganje siromašne rudarske djece“ u Zenici organizuje veliku vrtanu zabavu sa koncertom, a koja je održana u „bašči i svim prostorijama Rudarskog doma“ 10. jula 1938.g., navodi se da koncertni dio programa i ples „izvodi dobrohotno“ Rudarska glazba pod ravnanjem g. Dr-a Ive Ghey-a.

¹⁴ Prema mišljenju Mensura Serdarevića, istaknutog kulturnog djelatnika i vrsnog poznavaooca kulturnih prilika iz ovog perioda, sva ova društva u Zenici nisu svojom djelatnošću činila karakterističan opći / zajednički muzički život grada, nego su djelovala kao zatvorene skupine, za svoje konfesije, nacije i grupacije. U to vrijeme osjećao se nedostatak nekih od obilježja koji su karakteristični za urbane sredine, bez obzira na broj stanovnika i privrednu razvijenost, pa se i to može smatrati glavnim uzrokom nepostojanja inicijativa za bogatijim kulturnim životom i stvaranjem kulturne tradicije.

¹⁵ Do ovog podatka smo došli putem fotografije ove knjižare i papirnice, a koju smo pronašli u Muzeju grada Zenice.

¹⁶ Meškić, Indira, magistarski rad.

Opće škole i muzički djelatnici poslije II svjetskog rata

Neposredno po završetku II svjetskog rata u Zenici i bližoj okolini bilo je ukupno 15 četverorazrednih škola i Niža građanska škola, sa 2.300 učenika i 48 prosvjetnih radnika.¹⁷ Odmah po završetku II svjetskog rata, odlukom Ministarstva prosvjete broj 7997/45. od 07. novembra 1945. g., pretvorena je Državna mješovita građanska škola u Državnu realnu gimnaziju sa 5 razreda, 9 odjela i upisanih 413 učenika. Gimnazija je počela sa radom 26. novembra 1945. godine. Prvi direktor ove škole bio je Jeroslav Skritek, inženjer koji je predavao fiziku. Predmet *pjevanje* predavala je nastavnica Marija Bogunović.

U školskoj 1948/49. g. završila je prva generacija ove škole položivši viši tečajni ispit, koji se sastojao od slijedećih predmeta: srpsko-hrvatski jezik, ruski jezik, francuski jezik, historija, matematika, fizika i hemija. U ovoj školskoj godini *pjevanje* je predavao *Nikola Putić*, dirigent i kompozitor. Poslije ove školske godine, pa sve do 1954/55. šk. g., nismo našli podatak o tome ko je predavao nastavu pjevanja, niti da je održavana, ali je u ljetopisu škole navedeno da je od 1954. do 1956. g. *pjevanje* predavao Nikola Putić, kao i u školskoj 1959/60. i 1963/64. g. (tada se kao naziv predmeta navodi *muzičko vaspitanje*).

Muzičko školstvo i muzički pedagozi (1945-1955)

Niža muzička škola u Zenici osnovana je na inicijativu Gradskog komiteta Komunističke partije Jugoslavije (KPJ), gospodina Faje Ibrulja, koji je bio član Komiteta i muzičkih entuzijasta, koji su uglavnom svoje sklonosti ka muzici njegovali u KUD „Iskra“. Odluku o formiranju muzičke škole u Zenici donijelo je Ministarstvo prosvjete NR BiH, VII Odjeljenje za kulturu i umjetnost u Sarajevu, broj 34948, od 12.X 1948. godine.

Za prvog direktora škole postavljen je *Radovan Pejić*, muzički pedagog i dirigent, a prvi nastavnici su bili: *Natalija Vaclav (klavir)*, *Thea Vučak* (knjigovođa Rudnika, postavljena za honorarnog nastavnika klavira), *dr. Ivo Ghey (Gey)* (po struci advokat, pravni referent Rudnika, postavljen za honorarnog nastavnika duhačkih instrumenata) i *Radovan Pejić* (nastavnik violine i solfeggia).

¹⁷ Publikacija: „Zenica - grad komuna-društveno privredna karta“, Beograd, 1975.

Prvi nastavnici Niže muzičke škole u Zenici ostavili su neizbrisiv trag u muzičkom školstvu i kulturi grada Zenice, pa ih u izlaganju posebno navodimo i ističemo:

- *Radovan Pejić*, koji je u Zenicu došao 1947. g. i od dolaska u ovaj grad bio je veoma aktivan na mnogim poljima kulturnog i muzičkog života: učestvovao je u stvaranju RKUD „Iskra“, bio jedan od inicijatora osnivanja osnovne muzičke škole, aktivno je učestvovao u pokretanju malog i velikog simfonijskog orkestra, te velikog mješovitog hora „Iskri“. Iz Zenice je otišao 1955. g., a umro je 1965. godine u Trebinju, gdje je obavljao funkciju direktora osnovne muzičke škole.
- *Natalija Vaclav* bila je prva nastavnica klavira, koja je i pored nedostatka visoke muzičke naobrazbe, imala veliku pedagošku ulogu u radu muzičke škole. U vrijeme kada škola nije imala adekvatan smještaj i dovoljan broj učionica nastava klavira se održavala i u kući nastavnice Vaclav. Natalija Vaclav je (1908) zajedno sa roditeljima, sestrom Ljubom i bratom Vladimirom, iz rodne Tuzle došla u Zenicu, gdje je u „Klosteru“ sticala opće obrazovanje i učila sviranje na klaviru. Kao nastavnica klavira u Školi za osnovno muzičko obrazovanje radila je od osnivanja do 1986. g. i odlaska u penziju. Za svoj veoma uspješan pedagoški rad dobila je brojna priznanja, među kojima i nagradu grada Zenice. Umrula je 1988. godine. Njena sestra *Ljubica-Ljuba Vaclav* počela je raditi kao nastavnica klavira u ovoj školi dvije godine poslije osnivanja škole.

Prvi instrumenti škole bila su dva pozajmljena klavira (od RKUD „Iskra“ i g-đe Ide Gafenko), a duhački instrumenti su uzeti iz Internata Željezare Zenica. Ubrzo nakon toga su kupljene i dvije violine i jedna horna.

U prvu školsku godinu, koja je počela 08. decembra 1948. g., bila su upisana 103 učenika različitog uzrasta (bez obzira na zakonom propisane godine starosti), a sve u cilju da se što veći broj zainteresovane djece upiše u školu. U duhački odsjek upisivani su uglavnom učenici u privredi Željezare i Rudnika, pa i izvjestan broj već zaposlenih mladih radnika. Veliku pomoć u radu, u ovoj prvoj školskoj godini, nastavnicama klavira pružio je profesor klavira iz Sarajeva Gavro Jakešević, a i nastavnici su, u cilju stručnog usavršavanja, dva puta u toku godine išli na hospitovanje u Muzičku školu u Sarajevo.

Prvu školsku godinu završila su 63 učenika (33 učenika su prestala pohađati nastavu, a 7 učenika nije položilo razred). Godišnjem ispitu je prisustvovala *Anka Humo*, u svojstvu profesora Srednje muzičke škole Sarajevo i delegata republičkog Ministarstva prosvjete. Najveći problemi u radu škole bili su: nedostatak prostorija, nedostatak udžbenika i teško organizovanje nastave solfeggia, jer ovaj predmet nije mogao niko drugi predavati osim direktora Pejića (s obzirom na nivo stručne spreme zaposlenih nastavnika), a on je opet bio izuzetno opterećen velikim brojem časova u nastavi i vođenjem škole.

U školskoj 1950/51. g. došlo je do ukidanja duhačkog odsjeka, ali je otvoren dvogodišnji tečaj za klarinet, koji je vodio *Avdo Buljugić*. U ovoj školskoj godini (18. februara 1951) održan je i prvi interni čas, a 01. jula iste godine, u sali RKUD „Iskra“, održan je prvi koncert pred oko 400 poklonika muzike.

U narednim godinama rada škole jedan od najvećih problema predstavljala je organizacija nastave solfeggia, jer je i nastavnik Vjenceslav Čížek, koji je bio angažovan u šk. 1951/52. g, nakon kraćeg vremena napustio školu. Najistaknutiji djelatnici su bili *Radovan Pejić* i *Natalija Vaclav*, koji su i zvanično istaknuti i nagrađeni (od strane Savjeta za prosvjetu GNO) za svoj entuzijazam i uložene izuzetne napore da bi škola funkcionisala prema predviđenim standardima.

U ovom periodu rada škole posebno je značajna šk.1951/52. g., jer je na školovanje u Srednju muzičku školu u Sarajevo otišla prva učenica iz ove škole *Sabira Hajdarević*. Ona je po završetku Srednje muzičke škole u Sarajevu - na odsjeku za klavir i solo pjevanje, upisala Muzičku akademiju u Zagrebu, gdje je završila i III stepen muzičkog obrazovanja. Kao muzički pedagog zaposlila se u Srednjoj muzičkoj školi u Kranju, a djelovala je i kao solista Ljubljanske opere. Drugi učenik ove škole koji je nastavio dalje muzičko školovanje u Sarajevu bio je *Fuad Ahmetpahić*.

Nakon pet godina rada škole, u školskoj 1952/53. g, osnovani su prvi ansambl: *školski hor* i *mali đачki orkestar*, kojim je rukovodio *Radovan Pejić*, a značajno je i to da je povećan instrumentalni fond škole.¹⁸ Najveću poteškoću u radu u ovom periodu škola je imala u

¹⁸ Ove školske godine škola je već imala četiri klavira za nastavu, a dvije godine poslije došlo je do znatnog povećanja broja instrumenata, jer su nabavljena: dva klavira, violine, nekoliko klarineta i flauta, oboa, dva violončela i jedan kontrabas.

šk. 1953/54. g., jer je ostala bez svojih prostorija, te je bila gotovo pred zatvaranjem.¹⁹

Naredne školske godine, nakon što su teškoće oko prostora privremeno riješene, došlo je i do najveće novine u radu škole: prvi put u organizaciju nastave uveden je *pripremni razred*, u koji je upisan 31 učenik, a ukupno je te školske godine upisano 149 učenika, što je predstavljalo najveći broj upisanih učenika od osnivanja škole. U toj školskoj godini (1954/55) radili su slijedeći odsjeci: *klavir*, *violina*, *klarinet* i novoosnovani *odsjek za violončelo*, čiji je prvi nastavnik bio *Jovan Kovač*.²⁰

Ova školska godina je bila specifična i po tome što je kolektiv *Muzičke škole u Zenici* napustio direktor škole *Radovan Pejić*, koji je radio u školi od osnivanja, bio njen prvi direktor i jedan od najzaslužnijih muzičkih djelatnika, ne samo zbog postignutih pedagoških rezultata u nastavi i kulturnoj djelatnosti škole, nego i što se, kao rukovodilac, uspio izboriti za kontinuiran rad škole, novu zgradu i relativno dobre uslove rada, posebno kada su nastavni kadar i muzička oprema u pitanju. U vrijeme kada je profesor Pejić napustio školu ona je, zahvaljujući i njegovom radu i entuzijizmu, imala status školske institucije zavidnog muzičkog obrazovnog i kulturnog nivoa, a muzički život grada nije se mogao zamisliti bez djelatnosti njenih učenika i nastavnika.

Nastavu violine je, odlaskom profesora Pejića, preuzeo Santo Serpo, koji je u Zenici djelovao u dvije sezone (1952-1954) kao član Narodnog pozorišta, i to kao: dirigent, muzički aranžer i kompozitor scenske muzike, te je bio i član tadašnjeg *Simfonijskog orkestra*. A novi *odsjek za kontrabas* otvoren je u šk. 1955/56. g. i tada je upisano pet učenika.

¹⁹ Škola je dobila privremeni smještaj u prostorijama RKUD "Iskra".

²⁰ Podatak, koji je u ljetopisu škole s pravom redovno bilježen kao jedan od nasigurnijih zaloga za budućnost muzičkog obrazovanja, jeste broj učenika koji su nastavljali muzičko obrazovanje u muzičkim školama II stupnja - tako je na kraju ove školske godine na dalje školovanje u Srednju muzičku školu otišlo čak 10 učenika, od toga 5 učenika na teoretsko - nastavnički odsjek, 3 učenika na klavirski odsjek i 2 učenika na gudački odsjek - violinu.

U periodu od osnivanja škole do 1955. g. radili su slijedeći *muzički pedagozi*:

Nastavnik	Odsjek	Period djelovanja
Natalija Vaclav	klavir	1948/49 - 1985/86
Thea Vučak	klavir	1948/49 - 1952/53
Ljubica Vaclav	klavir	1950/51 - 1975/76
Lucija Marković	klavir	1953/54 - 1959/60
Radovan Pejić	violina	1948/49 - 1955/56
Santo Serpo	violina	1954/55 - 1959/60
Jovan Kovač	violončelo	1954/55 - 1959/60
Avdo Buljugić	klarinet	1950/51 - 1966/67
Miodrag Ilić	solfeggio i teorija muzike	1954/55 - 1955/56

Muzički djelatnici kao animatori muzičkog života u kulturno-umjetničkim društvima

Nakon završetka II svjetskog rata u Zenici je (15. maja 1945) formirana centralna kulturno-umjetnička grupa pod pokroviteljstvom Mjesnog odbora sindikata Zenica. U okviru ove grupe djelovali su: *dramska i recitatorska sekcija, hor, pleh muzika, štrajh orkestar i džez sastav*, a članovi grupe bili su građani koji su bili veliki poklonici muzičke umjetnosti: *Mensur Serdarević, Lazar Mišović, Aleksandar Čanik, Đorđije Bošković, dr. Ivan Gey, Joža Homolak, Petar Vinš, Stjepan Mostić, Vinko Lekki i Vilibald Suško*. Rukovodilac grupe bio je *Marko Rajić*. Iste godine osnovano je OKUD „Radni bataljon“ sa *štrajh orkestrom, duhačkim orkestrom i malim horom*, kojim je dirigovao Boško Bošnjak, radnik Željezare.

U periodu od 1946. do 1949. g. sa radom su počela i kulturno-umjetnička društva: „Mladi udarnik“ (osnovan 1949), sa veoma uspješnom folklornom sekcijom, koju je vodila *Nada Kovačević*, OKUD „Plamen“ (osnovano 1947), sa dramskom, folklornom i muzičkom sekcijom, „Borac“ i „Galeb“ (u zeničkom naselju Tetovu), „Proleter“ u Perin Hanu, „Mijo Ivić“ u Nemili, te „Mladost“ i „Osmi mart“ u centalnim dijelovima grada.²¹

²¹ Kada govorimo o godini osnivanja OKUD „Plamen“, pored podatka da je

Centralna kulturno-umjetnička grupa i KUD „Radni bataljon“ spojili su se 01. juna 1945. g. u Radničko kulturno-umjetničko društvo „Iskra“.²² Formiranjem ovog Društva počeo je istinski kulturni preporod u Zenici, jer je pri Društvu osnovan *Simfonijski orkestar*, koji je kadrovski i u pogledu instrumenata veoma mnogo pomogao i Nižu muzičku školu.²³

U dramskoj ekipi RKUD „Iskra“ inicirana je i ideja o osnivanju stalnog, profesionalnog pozorišta u Zenici. Dramska sekcija ovog društva je, biranim dramskim repertoarom i visokim umjetničkim ostvarenjima, prevazilazila okvire sekcije jednog amaterskog društva. Prvi reditelj dramske grupe bio je Hasan Hasanović i uz njega *Evgenij(e) Smirnov*. Tako je prva premijera novoosnovanog Oblasnog narodnog pozorišta održana 25. februara 1950. g. i bila je zapravo predstava članova dramske sekcije „Iskre“.²⁴

Pri Radničkom kulturno-umjetničkom društvu „Iskra“ djelovale su slijedeće sekcije: *dramska, folklorna, tamburaška, hor i simfonijski orkestar*. Djelovao je i znatan broj muzičkih ansambala: *salonski orkestar, tamburaški orkestar, džez-skupina i hor*, a od muzičkih djelatnika najznačajniji su bili: *Radovana Pejić, Bogdan Cvejić i Aleksandar Čanik*.²⁵

Prvi rukovodilac tamburaškog orkestra bio je *Josip Jozo Kašić*, zvani *Kaša*. Najveći entuzijasti u Društvu bili su: *inž. Kemal Kapetanović, inž. Aleksandar Čanik, inž. Vojin (Vojo) Bijelić, Josip Hrdlička* i članovi uprave: *Mensur Serdarević, Vilibald Suško i prof. Radovan Pejić*. Posebne zasluge za okupljanje muzičkih amatera u orkestar imao je *Kemal Kapetanović*, inžinjer i direktor Metalurškog instituta u Zenici. Animirao je svoje poznanike u učenju sviranja na

osnovano 1947. g., našli smo i podatak da je osnovano 1946. g. zajedno sa KUD „Mladi udarnik“ i KUD „Galeb“, dok treći podatak navodi kao godinu osnivanja 1950 (u članku iz „Naše riječi“ od 21. marta 1956. g.).

²² Prema nekim podacima RKUD „Iskra“ osnovano je 02. aprila 1946. g.

²³ Ova relacija je uporediva sa odnosom Muzičke škole Mostar i KUD „Abrašević“.

²⁴ Tom prilikom je izvedena predstava *Duboko je korijenje*, autora: Jamesa Gou-a i Arno D , Iso-a.

²⁵ Bogdan Cvejić je u Zenicu došao 1956. g. i obavljao je funkciju dirigenta Gradskog orkestra i direktora Osnovne muzičke škole, po odlasku Radovana Pejića. Muzičku naobrazbu stekao je u Zagrebu, Klagenfurtu i Rimu, gdje je violončelo učio u klasi velikog italijanskog violončeliste Enrica Mainardia. Bio je i dugogodišnji dirigent hora „Radio Sarajeva“, te Simfonijskog orkestra Crne Gore.

pojednim instrumentima, posebno onih koji su nedostajali u orkestru - tako je inženjer *Abdusalem Sarajlić* počeo svirati na flauti, ing. *Miodrag Trajković* (iz Beograda) svirao je kontrabas, ing. *Jaroslav Vrtek* učio je svirati trubu, a *Fahrudin Omeragić* obou.

Period od 1951. do 1955. g. u radu ovog društva značajan je prvenstveno po tome što je *Kamerni simfonijski orkestar* ovog društva bio veoma aktivan u svojoj muzičkoj kulturnoj djelatnosti.

Muzičke djelatnike Kamernog simfonijskog orkestra RKUD „Iskra“ prikazali smo putem tabele:

Instrumenti	Muzički djelatnici
GUĐAČI: I violine II violine viola kontrabas	-Aleksandar Čanik, Kemal Kapetanović, Karlo Komarovski, Dušan Kalember -Martin Hnat, ing. Branko Andrić, Mira Jaroš -Anton Hvala - ing. Miodrag Trajković
KLAVIR:	- Thea Vučak
HARMONIUM:	-Natalija Vaclav
DUHAČI: flauta oboa klarinet truba horna trombon	-Vinko Heine -Fahrudin Omeragić -Avdo Buljugić -Hane Emonds -Ferdinand Hodnik -Pero Marinović

Dirigent je bio *Radovan Pejić*, a na prvom koncertu, koji su održali 10. marta 1951. g., uz učešće 17 članova orkestra, izvodili su djela: D.Jenka, G.Donizzetia, L.Boccherinia, W.A.Mozarta i L. van Beethovena.²⁶ U to vrijeme bili su aktivni i omladinski orkestri, koji su bili u funkciji prateće muzičke skupine, uz folklorne grupe.

Poslije osnivanja KUD „Iskra“ muzički entuzijasti su pokrenuli inicijativu o osnivanju muzičke škole, kao embriona iz

²⁶ Na koncertu koji su održali 20.decembra 1954. g. solista je bila Tatjana Kartelj, klaviristica iz Sarajeva.

koga će se razvijati muzička pedagoška djelatnost i muzički život Zenice. Posebno je u ovom periodu bio značajan amaterski kulturni angažman gospodina *Mensura Serdarevića*, kojemu muzika nije bila profesija (bio je građevinske struke), ali je veoma mnogo učinio za muzičku kulturnu djelatnost i muzičko obrazovanje Zenice.

Gotovo sve što je u to vrijeme imalo obilježje i funkciju kulturnog događaja bilo je u organizaciji gosp. Serdarevića, koji se posebno angažovao u popularizaciji klasične muzike u Zenici, koja do tada nije često prezentirana zeničkoj publici, pa su u tom cilju u Zenicu, posebno pedesetih i šezdesetih godina, pozivani čuveni umjetnici i svjetski poznata imena, koja su vrlo često nastupala u polupraznoj dvorani, jer se u Zenici muzička publika tek stvarala.

Kamerni simfonijski orkestar RKUD „Iskra“ je kroz svoje četverogodišnje djelovanje povećao broj članova, a 01. januara 1955. g. proglašen je „Samostalnom kulturnom institucijom“. Prvi koncert ovog orkestra, koji je nosio naziv „Gradski simfonijski orkestar“, održan je 14. marta 1955. godine. Na koncertu su izvedene kompozicije: J.Fajc: *Graničari* -uvertira, R.Vagner: *Tannhause*, J. Brahms: *Mađarske igre* br. 5 i 6, Schreiner: *Od Gluck-a do Wagner-a* i G.Verdi: *Aida* - velika fantazija.

U periodu kada je orkestar počeo djelovati kao samostalna institucija dirigent je bio *Nikola Putić*, a dirigenti ovog orkestra bili su i: *Bogdan Cvejić*, *Oliver Ristić*, *Ivan Štajcer* i *Mihajlo Brajlovski*, ruski emigrant. Posebnu zanimljivost čini podatak da su ovaj orkestar osnovali muzički/kulturni entuzijasti, koji su po profesiji bili inženjeri mašinstva, metalurgije, elektrotehnike ili neke druge struke, dakle nisu bili profesionalni muzičari. Neki od njih, kao *K. Kapetanović*, *V. Bijelić* i *A. Sarajlić* su studirali metalurgiju u Leobenu (Austrija), gdje su imali prilike da se upoznaju sa bogatim muzičkim i kulturnim životom Europe u to vrijeme, te su te svoje impresije i interes za muzičkom djelatnošću donijeli po završetku studija u svoj grad. Orkestar je, zbog finansijskih poteškoća, prestao da radi 1957. g., a u njemu su muzicirali i nastavnici osnovne muzičke škole: *Natalija Vlacav*, *Thea Vučak*, *Josip Markušić* i *Radovan Pejić*.

Dirigent je bio *Nikola Putić*, koji se bavio i kompozitorskim radom, a u vrijeme osamostaljivanja orkestra je i došao u Zenicu. Završio je vojnu muzičku akademiju i pored angažmana u orkestru, u kojem je djelovao kao: kompozitor, dirigent i muzički saradnik, ostvario je izuzetno plodnu saradnju sa Narodnim i Pionirskim

pozorištem u Zenici. Kao kompozitor i dirigent sa pozorišnim je ansamblom izveo preko 40 pozorišnih komada: *Laža i paralaža*, *Veseli snovi*, *Ženidba brzonogog Zeke*, *Pepeljuga* i mnogi drugi.

Muzička djelatnost u Narodnom pozorištu Zenica

Još jedna veoma važna kulturna institucija osnovana je u desetogodišnjem periodu poslije II svjetskog rata. To je *Narodno pozorište Zenica*, osnovano 1950. g., i kao što smo već ranije napisali, korijeni osnivanja ove kulturne institucije nalazili su se u dramskoj sekciji RKUD „Iskra“. Ova sekcija je (25. februara 1950) održala premijeru drame *Duboko korijenje*, u režiji Evgenija Smirnova, te tako označila početak rada Oblasnog pozorišta u Zenici. Najznačajnija imena kulturnih radnika i entuzijasta značajnih za osnivanje i djelatnost ove kulturne institucije bila su: *Mensur Serdarević, dr. Asko Borić, Vilibald Suško, Fanika Mijatović, Evgenij(e) Smirnov, Ibro Karić, Faruk Zadić, Boško Marković, Husnija Džananović, Vikica Mihačević i Slavko Mihačević*. Ovo pozorište je od svog osnivanja pa do zaključne godine našeg istraživanja (1992) bilo jedno od najpoznatijih pozorišta u bivšoj Jugoslaviji, čiji je glumački ansambl osvojio mnoge nagrade i priznanja za svoj rad.

U okviru *Godišnjeg repertoara Pozorišta* redovno su se nalazili i *koncerti* - gostovanja vrhunskih domaćih i stranih muzičkih umjetnika, a u okviru saradnje Pozorišta i Niže muzičke škole (a ova praksa je nastavljena i po osnivanju srednje muzičke škole i njihovog udruživanja u *Muzički školski centar*) gotovo svi *koncerti učenika i nastavnika* škole odvijali su se u ambijentu Narodnog pozorišta.

Zaključno razmatranje

U periodu neposredno poslije drugog svjetskog rata u Bosni i Hercegovini je došlo do nove etape u razvoju, ne samo u političkom smislu, jer je postala zasebna republika u okviru nove državne zajednice naroda i narodnosti s ovih prostora - FNR Jugoslavije, nego i u društveno-ekonomskom i prosvjetno-kulturnom.

I niti jedan od navedenih segmenata (ni politički, ni društveno-ekonomski) nije svoj dalji razvoj toliko povezao sa ranijom tradicijom, crpeći sva nataložena iskustva i koristeći svaki trag, koji su prošla vremena, ljudi i događaji ostavili u naslijeđe, kao što je to prosvjetno-kulturni. Politički i društveno-ekonomski život i dalji razvoj je opet trpio promjene, koje neminovno donosi novo državno uređenje, novi međunarodni okviri i norme, dok je prosvjetno-kulturni život i djelatnici u njemu i ovaj put, kao i kroz prethodna razdoblja raznih uprava, stranih utjecaja i specifičnih uređenja i zajednica, na temeljima tradicije, ali i potaknut novim kulturnim potrebama i ciljevima, doživljao puni zamah i ekspanziju.

Ovaj segment našeg društva se, kroz historiju, brže od drugih prilagođavao promjenama, ali i snažnije od drugih, u određenom stupnju svog razvoja u okviru određene uprave, uspijevaao nastale promjene staviti u funkciju razvoja, ali i očuvanja tradicije, koja je u ovom kontekstu imala funkciju pokretača novih događaja i aktivnosti.

U ovom periodu su *otvorene niže / osnovne muzičke škole* u slijedećim gradovima: Sarajevo (1949, 1950 - 2 škole, 1952), Banja Luka (1946), Mostar (1947), Zenica (1948), Tuzla (1949), Bijeljina (1953), Brčko (1953), Trebinje (1954), Bihać (1955), Prijedor (1955) i Visoko (1955), dok su se u gradovima: Travnik, Doboj i Zvornik, u ovom periodu pojavile inicijative za osnivanje osnovne muzičke škole, od kojih su neke realizovane u okviru amaterskog muzičkog djelovanja i muzičkih instrumentalnih sekcija, te smo ih svrstali u ovaj period i na taj način obilježili ove kulturne sredine kao aktuelna muzička žarišta, u kojima je muzičko obrazovanje na neki način bilo odgođeno, ali ne i manje aktuelno i aktivno.

Osim osnovnog muzičkog obrazovanja ovaj period je obilježilo i otvaranje muzičkih školskih institucija višeg stupnja školovanja: *srednjih muzičkih škola, Više pedagoške škole i Muzičke akademije*, kao krovne muzičke institucije i rezultante muzičkog školstva u Bosni i Hercegovini, ali i početka i zaloga nove etape u razvoju muzičkog školstva i muzičkog naučnog i umjetničkog djelovanja.

Srednje muzičke škole su osnovane u: Sarajevu (1945) i Mostaru (1954), *Viša pedagoška škola u Sarajevu* (1946) i *Muzička akademija u Sarajevu* (1955).

Okolnosti u kojima su osnovane muzičke školske institucije bile su različite u mnogim gradovima, uglavnom u skladu sa kulturnom i muzičkom prošlošću, ali su iste u jednom: inicijatori i osnivači bili su *muzički djelatnici* - nerijetko amateri i entuzijasti, koji su svoj odnos prema muzici i svoju duhovnu potrebu za upražnjavanjem ove umjetnosti, posebnim i izuzetnim zalaganjem, uspjeli prezentirati svojoj sredini kao istinsku ljudsku potrebu, adekvatnu i prihvatljivu za većinu.

Tako su, ali zalaganjem profesionalnih muzičkih djelatnika i potpomognuti razumijevanjem muzičkih entuzijasta i kulturnih radnika, osnovane i samostalne / profesionalne kulturne institucije, prvenstveno u Sarajevu: *Opera* (1946), *Balet* (1950) i *Filharmonija* (1923, obnovljena poslije II svjetskog rata), te *Gradski salonski orkestar u Mostaru* (1954) i *Kamerni simfonijski orkestar u Zenici* (1951).

Sve navedene školske i kulturne institucije djelovale su u uslovima specifične i jedinstvene problematike: nedostatak prostora, instrumenata, stručnog kadra, fluktuacije nastavnog kadra koja je uslovljavala otvaranje i nestanak pojedinih odsjeka. Najčešće otvarani odsjeci bili su *klavir* i *violina*. Značajno je istaknuti da niže / osnovne škole u: Zenici, Mostaru i Tuzli u ovom periodu nisu imale otvoren odsjek za harmoniku, koji je kasnije predstavljao i u ovim školama jedan od najpopularnijih odsjeka, dok je *Muzička škola u Mostaru* i u kasnijim periodima svoje pedagoške i kulturne djelatnosti ostala bez harmonikaškog odsjeka i tako dosljedno djelovala, kadrovski, potpuno oslonjena na *Gradski simfonijski orkestar*.

Kako niti jedan period u muzičkom i kulturnom razvoju Bosne i Hercegovine nije obilježen bez *muzičkih djelatnika* u općim školama, tako je bilo i u ovom desetogodišnjem periodu. U školskoj 1944/45. g. djelovale su ukupno 684 osnovne škole, sa 1.288 nastavnika i 97.116 učenika, a od srednjih škola su radile dvije: u Trebinju i Prijedoru, dok je već u junu 1945. g. počelo sa djelovanjem 5 punih osmorazrednih škola, 3 pune realne gimnazije (sa 7 razreda), dvije pune realne gimnazije (sa 6 i 5 razreda), te jedna niža gimnazija (sa 4 razreda). Osnovne škole u ovom periodu bile su četverogodišnje (sa *pjevanjem* u sva četiri razreda i *horskim pjevanjem*).

Specifičnost u radu *gimnazija* bila je da su dobile sedam, i zatim, i osam godina obrazovanja, tako da su prva tri razreda bili niži, a ostalih pet razreda viši razredi gimnazije (sa *pjevanjem* u I i II razredu - 2 časa sedmično i u III-VII razredu - po jedan čas, uz nastavu *horskog pjevanja* - jednom sedmično, po dva školska časa) i izuzetno razvijenu *djelatnost horskih i orkestarskih ansambala*. Gimnazije u: Sarajevu, Jajcu, Banja Luci, Livnu i Tuzli imale su *pionirske i omladinske horove*, a pored horova *tamburaške orkestre* su imale gimnazije u: Prijedoru, Doboju, Bijeljini i Bihaću.

Muzički djelatnici koji su obilježili muzičku i kulturnu djelatnost ne samo Državne realne gimnazije u Zenici, u kojoj su izvodili nastavu, nego i grada (a po pravilu su gimnazije bile važan činilac i akter u kulturnom životu grada u kojem su radile) bili su: *Marija Bogunović i Nikola Putić*.

Literatura

Imamović, Mustafa, *Historija Bošnjaka*, Sarajevo, Preporod, 1997.

Fotomonografija Zenica, Muzej grada Zenice, Radovi XI, Zenica, 1987.

Balta, Ivan, „Novovjekovna paleografsko-diplomatička analiza isprava iz Bilinog polja“, *Zbornik radova*, I, Pedagoški fakultet, Zenica, 2003.

Dedović, Rusmir, „Historijsko-geografski činioci izgleda župe Brod i teritorija Zenice i okolice u srednjem vijeku“, *Zbornik radova*, I, Pedagoški fakultet, Zenica, 2003.

Ćurić, Hajrudin, *Muslimansko školstvo u BiH do 1918*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1983.

Jović, Boško, *Orkestarsko muziciranje u Zenici*, diplomski rad, Sarajevo, 2003.

Jović, Vlastimir, *Zenica koje više nema*, Forum građana Zenice, Zenica, 1998.

Meškić, Indira, *Muzičko školstvo u Bosni i Hercegovini u poslijeratnom periodu, društveni i pedagoški aspekti*, magistarska radnja, Sarajevo, 1991.

Recenzent: dr. sc. Selma Ferović, UNSA, BiH

Lektor: dr. sc. Indira Meškić